

วิกฤติมรดกวัฒนธรรม กรณีจิตรกรรมฝาผนังดั้งเดิมพุทธอุโบสถอีสาน

Cultural heritage crisis: A case study of traditional murals in Isan Buddhist ordination halls

ศุภชัย สิงห์ยะบุศย์¹

Supachai Singyabuth

Abstract

This research on cultural heritage crisis, a case of traditional murals in Isan Buddhist ordination halls has 3 objectives: 1) to investigate local sociocultural factors in the Northeastern region after 1957, which affect the traditional murals in Isan Buddhist ordination halls; 2) to explore the physical crisis of traditional murals of Isan Buddhist ordination halls at the present time and 3) to study the realization of crisis through cultural heritage value of traditional murals by local people and society at the present period of time. This research employed qualitative research methods and highlighted the field work and study of traditional murals in Isan Buddhist ordination halls in 42 communities in Northeastern Thailand. Moreover, this research involves local people and society at the present time and thereby employing cultural crisis concept as a principle.

¹รองศาสตราจารย์ สาขาวิชาทัศนศิลป์ คณะศิลปกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาสารคาม

Associate Professor, Master of Fine Arts Program in Visual Arts, Faculty of Fine and Applied Arts Mahasarakham University

It was found that 1) local sociocultural factors after 1957 have influenced the crisis of traditional murals. This is because of the government policy on developing Thailand under the principle of “One Nation One Culture”. Furthermore, local people in Isan now have more relationships with other societies that have influenced various fields of the sociocultural system that is imposed by the Thai nation state including the forms of religious art from Bangkok. This is caused by lack of learning and conserving their cultural heritage systematically when other forms are dominant. 2) The physical crisis of traditional murals are in 5 aspects consisting of age-related deterioration, acts of nature, human negligence, acts of animals, and acts of humans. 3) Realization of cultural heritage value crisis resulting from demolition of ancient temples which had traditional murals in the ordination halls and replacing them and other structures with Bangkok styles. These are resulted from the change of local people’s thought after 1957 as it is influenced by external sociocultural factors and lack knowledge on internal communal culture. In this respect, the government should educate local people and raise their awareness in value of cultural heritage on its traditional murals as well as conservation and restoration of the remaining traditional murals. Therefore, temples, communities and related societies must actively participate in the maintenance of traditional murals and seek to take advantages of the murals on cultural heritage in various dimensions effectively.

Keywords: Murals in Buddhist ordination halls, cultural heritage, cultural crisis

บทคัดย่อ

วิจัยเรื่อง “วิกฤติวัฒนธรรม กรณีจิตรกรรมฝาผนังดั้งเดิมพุทธอุโบสถอีสาน” มีวัตถุประสงค์วิจัย 3 ข้อ คือ 1) เพื่อศึกษาปัจจัยทางสังคมวัฒนธรรมท้องถิ่นภาคตะวันออกเฉียงเหนือหลัง พ.ศ. 2500 ที่ส่งผลต่อวิกฤติจิตรกรรมฝาผนังดั้งเดิมพุทธอุโบสถอีสาน 2) เพื่อศึกษาวิกฤติทางกายภาพของจิตรกรรมฝาผนังดั้งเดิมพุทธอุโบสถอีสานในปัจจุบัน และ 3) เพื่อศึกษาวิกฤติการตระหนักถึงคุณค่ามรดกวัฒนธรรมกรณีจิตรกรรมฝาผนังดั้งเดิมของผู้คนและสังคมท้องถิ่นอีสานในปัจจุบัน งานวิจัยเรื่องนี้ใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพ (qualitative research) เน้นการทำงานสนาม ศึกษาจิตรกรรมฝาผนังดั้งเดิมในวัดและชุมชนที่เกี่ยวข้อง 42 แห่งในภาคอีสาน อย่างสัมพันธ์กับผู้คนและสังคมท้องถิ่นในปัจจุบัน ใช้แนวคิด วิกฤติวัฒนธรรม (cultural crisis) เป็นแนวคิดหลักการวิจัย

ผลการวิจัยพบว่า 1) ปัจจัยทางสังคมวัฒนธรรมท้องถิ่นหลังปี พ.ศ. 2500 ที่ส่งผลต่อวิกฤติจิตรกรรมฝาผนังดั้งเดิมประกอบด้วย นโยบายรัฐที่พัฒนาสังคมไทยในหลักการ “ชาติเดียว วัฒนธรรมเดียว” (one nation one culture) ท้องถิ่นอีสานสัมพันธ์สังคมภายนอกมากขึ้น และรับอิทธิพลด้านต่าง ๆ จากระบบสังคมวัฒนธรรมชาติไทยที่กำหนดโดยรัฐ รวมทั้งการรับรูปแบบศาสนศิลป์จากกรุงเทพฯ โดยขาดการเรียนรู้และสืบทอดมรดกวัฒนธรรมท้องถิ่นของตนอย่างเป็นระบบ 2) วิกฤติทางกายภาพของจิตรกรรมฝาผนัง มี 5 กรณี ประกอบด้วย การเสื่อมสภาพตามอายุขัย การกระทำของธรรมชาติและการปล่อยปละละเลยของมนุษย์ การกระทำของสัตว์ต่าง ๆ และการกระทำของมนุษย์โดยตรง และ 3) วิกฤติการตระหนักถึงคุณค่า

มรดกวัฒนธรรม ส่งผลต่อการรีอูโบสถโบราณซึ่งมีโบสถ์ที่มีจิตรกรรมฝาผนัง
ดั้งเดิมด้วย และสร้างอุโบสถรูปแบบกรุงเทพฯ ในตำแหน่งโบสถ์หลังเดิมและกรณีอื่น ๆ
เป็นผลมาจากความเปลี่ยนแปลงทางความคิดของคนท้องถิ่นอีสานหลังปี พ.ศ. 2500
ซึ่งรับอิทธิพลจากสังคมวัฒนธรรมภายนอกอย่างขาดการเรียนรู้วัฒนธรรมภายในชุมชน
ที่พอเพียง ภาครัฐจึงควรเร่งสร้างความรู้ ความเข้าใจ เพื่อให้คนท้องถิ่นได้ตระหนักใน
คุณค่ามรดกวัฒนธรรมกรณีจิตรกรรมฝาผนังดั้งเดิมของตน ควบคู่ไปกับการอนุรักษ์
และปฏิสังขรณ์จิตรกรรมฝาผนังที่เหลืออยู่ โดยให้วัด ชุมชนและสังคมที่เกี่ยวข้อง
มีส่วนร่วมในการดูแลรักษา และแสวงหาวิธีใช้ประโยชน์จากมรดกวัฒนธรรมจิตรกรรม
ฝาผนังในมิติต่าง ๆ อย่างมีประสิทธิภาพ

คำสำคัญ: จิตรกรรมฝาผนังพุทธอุโบสถ มรดกวัฒนธรรม วิถีวัฒนธรรม

บทนำ

วิจัยเรื่อง “วิถีวัฒนธรรม มรดกวัฒนธรรม กรณีจิตรกรรมฝาผนังดั้งเดิมพุทธอุโบสถ
อีสาน” เป็นงานวิจัยต่อเนื่องจากงานวิจัยเรื่อง “จิตรกรรมฝาผนังดั้งเดิมพุทธอุโบสถ
อีสานในบริบทสังคมวัฒนธรรมท้องถิ่นสมัยประเทศไทยสยาม” เป็นงานวิจัยของผู้วิจัยคน
เดียวกัน ใช้พื้นที่วิจัยชุดเดียวกัน แต่ประเด็นการวิจัยแตกต่างกัน กล่าวคือ งานวิจัยเรื่อง
แรกมุ่งหาคำตอบด้าน ความหมายและคุณค่า ของจิตรกรรมฝาผนังดั้งเดิมกับผู้คนและ
สังคมในชุมชนท้องถิ่นอีสานในอดีต แต่สำหรับงานวิจัยเรื่องนี้ เน้นการศึกษา “วิถีวัฒนธรรม
มรดกวัฒนธรรม” กรณีจิตรกรรมฝาผนังดั้งเดิมสองด้าน คือ วิถีคดีด้านกายภาพ
กับ วิถีคดีการตระหนักถึงคุณค่าของจิตรกรรมฝาผนังดั้งเดิม ในกลุ่มผู้คนและสังคมใน
ชุมชนท้องถิ่นที่มีจิตรกรรมฝาผนังในปัจจุบัน

ผู้วิจัยคัดเลือก จิตรกรรมฝาผนังดั้งเดิมพุทธอุโบสถอีสาน ด้วยการสำรวจเบื้องต้นจากหนังสือ “จิตรกรรมฝาผนังอีสาน” ของมหาวิทยาลัยขอนแก่น โดย Samosorn (1989) รายงาน “โครงการศึกษาศิลปะลาวในประเทศไทย” ของ Leksukhum (1993) และรายงานการวิจัยเรื่อง “ลิมอีสาน” ของ Srisuro (1993) เอกสารสองเล่มแรกเป็นงานศึกษาเชิงสำรวจจิตรกรรมฝาผนังดั้งเดิมอีสาน ส่วน “ลิมอีสาน” ให้ข้อมูลอุโบสถพื้นบ้านที่รองรับจิตรกรรมฝาผนังดั้งเดิม และผู้วิจัยได้ตรวจสอบข้อมูลจากเว็บไซต์ของสำนักศิลปากร สำนักงานวัฒนธรรมจังหวัด โทรศัพท์สอบถามโดยตรงต่อวัดและหน่วยงานข้างต้น ได้วัด 42 วัด 42 ชุมชน ตามที่ระบุไว้ในวิธีการศึกษา เมื่อพิจารณาหลักฐานด้านเวลาในกลุ่มโบสถ์โบราณที่มีจิตรกรรมฝาผนังที่ยังเหลืออยู่ เก่าแก่ที่สุดในจำนวนนี้คือ อุโบสถวัดศรีคุณเมือง อ. เชียงคาน เลย มีแผ่นศิลาจารึกด้วยอักษรไทยน้อยและตัวธรรมที่หน้าอุโบสถระบุว่า พระอนุพินาศและภรรยาได้บูรณะครั้งใหญ่ในปี พ.ศ. 2380 หรือ จ.ศ. 1199 ซึ่งตรงกับสมัยรัชกาลที่ 3 (Panyawisut, personal communication, April 4, 2010) ส่วนวัดหลังสุดท้ายในขอบข่ายวิจัย คือ อุโบสถวัดกลางมิ่งเมือง พระอารามหลวง อ.เมืองร้อยเอ็ด มีป้ายจารึกเหนือประตูอุโบสถว่า เขียนปี พ.ศ. 2484 ซึ่งตรงกับสมัยรัชกาลที่ 8 หลังจากจิตรกรรมฝาผนังวัดกลางมิ่งเมืองเป็นต้นมา จะเป็นจิตรกรรมฝาผนังที่เขียน โดยกระบวนการคัดลอกภาพจากสื่อสิ่งพิมพ์เป็นสำคัญ จึงมิได้เป็นจิตรกรรมฝาผนังในขอบข่ายวิจัยเรื่องนี้

จิตรกรรมฝาผนังดั้งเดิมในการวิจัยเรื่องนี้ เป็นงานพุทธศาสนศิลป์ ถูกเขียนโดยช่างพื้นบ้าน ช่างเขียนส่วนหนึ่งเป็นสงฆ์ระดับเจ้าอาวาส เช่น วัดบรมคงคา บ้านแวง อ.นาโพธิ์ จ.บุรีรัมย์ เป็นฝีมือของพระครูเบา เจ้าอาวาสในอดีต (Yansatit, personal communication, September 22, 2012) ได้เสนอเมืองนรก-สวรรค์ เป็นเนื้อหาหลัก ภาพยมบาลกำลังลงทัณฑ์ผู้งเปรต มีเปรตที่เกี่ยวข้องกับการทำผิดศีลธรรมครั้งที่มีชีวิต

ในชุมชน ขณะที่ช่างเขียนกลุ่มฆราวาส ต่างล้วนเคยผ่านการบวชเรียน และได้รับการฮตสรง² เชิดชูเป็นญาคู เมื่อลาสิกขา จึงถูกเรียกว่า “จารย์” ช่างดังกล่าวเป็นผู้นำทางความคิดที่กำกับดูแลสังคมอีสานให้ดำเนินไปภายใต้หลักจริยธรรมทางศาสนา จิตรกรรมดั้งเดิมเหล่านี้ จึงเป็นมรดกวัฒนธรรมที่สำคัญของผู้คนและสังคมท้องถิ่นอีสานในปัจจุบัน

จากการทำงานสนาม ผู้วิจัยพบวิกฤติสภาพกายภาพของจิตรกรรมที่กำลังเสื่อมและสิ้นสภาพ กับวิกฤติการตระหนักถึงคุณค่ามรดกจิตรกรรมฝาผนังดั้งเดิมของคนท้องถิ่นในปัจจุบัน จึงทำการศึกษาถึงบริบทสังคมวัฒนธรรมภาคอีสานหลัง พ.ศ. 2500 ที่เป็นปัจจัยส่งผลต่อวิกฤติจิตรกรรมฝาผนังด้านต่าง ๆ ศึกษาสภาพวิกฤติทางกายภาพของจิตรกรรมฝาผนังดั้งเดิมในปัจจุบัน และศึกษาวิกฤติการตระหนักถึงคุณค่าของมรดกวัฒนธรรม กรณีจิตรกรรมฝาผนังดั้งเดิมของผู้คนและสังคมท้องถิ่นอีสานในปัจจุบัน ใช้วิธีการวิจัยเชิงคุณภาพ เน้นการทำงานสนาม เก็บข้อมูลวิกฤติสภาพด้วยการสังเกต เก็บข้อมูลปัจจัยทางสังคมวัฒนธรรมหลังปี พ.ศ. 2500 และข้อมูลวิกฤติการตระหนักถึงคุณค่ามรดกวัฒนธรรม ด้วยการสัมภาษณ์พระสงฆ์และฆราวาส และศึกษาเอกสารงานวิจัยด้านประวัติศาสตร์ และสังคมวัฒนธรรมท้องถิ่น ใช้แนวคิดวิกฤติวัฒนธรรม (cultural crisis) เป็นแนวคิดหลัก ผู้วิจัยสังเคราะห์แนวคิดวิกฤติวัฒนธรรมจากหนังสือเรื่อง “Cultural crisis and social memory, modernity and identity in Thailand and Laos” โดย Tanabe & Keyes (2002) หนังสือดังกล่าวอธิบายสภาวะ cultural crisis ผ่านตัวบทสังคมวัฒนธรรมในประเทศไทย เน้นกลุ่มไทยลาวภาคอีสาน กับ คนลาวในสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว มีใจความสำคัญว่า ในอดีตผู้คนทั้งสองกลุ่มมีอัตลักษณ์วัฒนธรรม (cultural identity)

²พิธีเถรภิเษกสงฆ์ที่ชาวบ้านชุมชนท้องถิ่นอีสาน เห็นว่าเป็นพระผู้ปฏิบัติดีปฏิบัติชอบ

ร่วมกัน โดยมีพุทธศาสนาเป็นสถาบันเริ่มต้นการรากฐานประเพณีวัฒนธรรมผ่านกระบวนการปฏิสัมพันธ์ของผู้คนและสังคมในปฏิบัติการทางวัฒนธรรมด้านต่าง ๆ อาทิ ศาสนา พิธีกรรม วรรณกรรม และศิลปกรรม ซึ่งแสดงออกอย่างมีแบบแผนความสัมพันธ์ของผู้คนในสังคม วัฒนธรรมจึงเป็นกระบวนการทางสังคมที่สะท้อนอัตลักษณ์วัฒนธรรมของสังคมแต่ละกลุ่มในแต่ละบริบท แบบแผนในอดีตได้ถูกปฏิบัติสืบทอดกันมาซึ่งเป็นการสืบทอดทางสังคมผ่านวัฒนธรรม

แต่ในยุคของการพัฒนาประเทศ อัตลักษณ์วัฒนธรรมเฉพาะกลุ่มต่างได้รับผลกระทบจากนโยบายสร้างอัตลักษณ์ชาติ แต่ละประเทศได้กำหนดให้ทุกคนในชาติอยู่ในวัฒนธรรมชุดเดียวกัน เรียนในระบบการศึกษาชาติ มีศิลปะประจำชาติชุดเดียวกัน และทุกคนมีประวัติศาสตร์และความทรงจำระดับชาติร่วมกัน นอกจากนี้ ยังรวมถึงการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมของชาติ ที่รัฐถูกกดดันด้วยระบบสังคมโลกชุดใหม่ จึงเป็นโครงสร้างใหม่ที่ปะทะกับแบบแผนสังคมวัฒนธรรมท้องถิ่นที่สืบทอดจากบรรพชน ผู้คนและสังคมท้องถิ่นปัจจุบันเผชิญกับแรงกดดัน ให้ต้องปรับตัวกับเงื่อนไขใหม่ของรัฐ และกระแสเศรษฐกิจ สังคมวัฒนธรรมระดับชาติ และระดับสากลในระบบโลก สภาวะเช่นนี้ Shigeharu Tanabe และ Charles F. Keyes เรียกว่า “วิกฤติวัฒนธรรม” หรือ Cultural Crisis (Tanabe & Keyes, 2002, introduction)

ผู้วิจัยได้ใช้สาระสำคัญข้างต้น เป็นแนวทางศึกษาวิกฤติมรดกวัฒนธรรม (cultural heritage crisis) ที่เกิดจากปัญหาความสัมพันธ์และปฏิสัมพันธ์ ระหว่างผู้คนและสังคมท้องถิ่นอีสานในปัจจุบันกับ จิตรกรรมฝาผนังดั้งเดิมในอดีต ด้านวิกฤติการตระหนักถึงคุณค่ามรดกวัฒนธรรม และใช้การศึกษาความชำรุดของจิตรกรรมฝาผนังของ Na Songkhla (1985) ในหนังสือ “การอนุรักษ์จิตรกรรมฝาผนัง” เป็นแนวทางศึกษาวิกฤติทางกายภาพของจิตรกรรมฝาผนังดั้งเดิมอีสาน และนำเสนอผลการวิจัย

แบบพรรณนาวิเคราะห์ประกอบภาพถ่าย ผลการวิจัยเรื่องนี้ จะเป็นประโยชน์ต่อวัดชุมชน หน่วยงานทางศาสนา และวงวิชาการด้านศิลปกรรมศาสตร์ วัฒนธรรมและท้องถิ่นศึกษา ในการเป็นประเด็นให้ทุกฝ่ายตระหนักถึงคุณค่ามรดกวัฒนธรรมกรณีจิตรกรรมฝาผนังดั้งเดิมที่กำลังอยู่ในสภาวะวิกฤติ เพื่อจะได้เป็นส่วนหนึ่งของความร่วมมือในการอนุรักษ์ และใช้ประโยชน์จากมรดกวัฒนธรรมกรณีจิตรกรรมฝาผนังดั้งเดิมในปัจจุบัน

วัตถุประสงค์วิจัย

1. เพื่อศึกษาปัจจัยทางสังคมวัฒนธรรมท้องถิ่นภาคตะวันออกเฉียงเหนือหลัง พ.ศ. 2500 ที่ส่งผลต่อวิกฤติจิตรกรรมฝาผนังดั้งเดิมพุทธอุโบสถอีสาน
2. เพื่อศึกษาวิกฤติทางกายภาพของจิตรกรรมฝาผนังดั้งเดิมพุทธอุโบสถอีสานในปัจจุบัน
3. เพื่อศึกษาวิกฤติการตระหนักถึงคุณค่าของมรดกวัฒนธรรมกรณีจิตรกรรมฝาผนังดั้งเดิมของผู้คนและสังคมท้องถิ่นอีสานในปัจจุบัน

วิธีการศึกษา

งานวิจัยเรื่องนี้ ใช้ระเบียบวิธีการวิจัยเชิงคุณภาพ (qualitative research) ทำงานสนามในวัดที่มีจิตรกรรมฝาผนังดั้งเดิมในภาคอีสาน ซึ่งถูกเขียนขึ้นในสมัยต้นกรุงรัตนโกสินทร์ ถึงสิ้นสุดการใช้นามประเทศสยาม (พ.ศ. 2482) จำนวน 42 วัด 42 ชุมชน จำแนกเป็น 5 กลุ่มวัฒนธรรม 1) อีสานตอนกลาง อยู่ในเขตจังหวัดร้อยเอ็ด มหาสารคาม กาฬสินธุ์ ขอนแก่น และบางส่วนของบุรีรัมย์ มี 24 วัด คือ วัดประสิทธิ์ไชยราชมาราม วัดอุดมประชาราษฎร์ วัดโพธาราม วัดป่าเลไลย์ วัดศรีตาลเรือง วัดยางทวงวราราม วัดกลางมิ่งเมืองพระอารามหลวง วัดบ้านขอนแก่นเหนือ วัดประตู่ชัย วัดไตรภูมิคณาจารย์ วัดพุทธสีมา วัดจักรวาลภูมิพิณีจ วัดมลาภิรมย์ วัดสนวนวาริพัฒนามาราม วัดมัชฌิมา

วิทยาราม วัดสระบัวแก้ว วัดไชยศรี วัดบรมคงคา วัดท่าเรียบ วัดมังคลานาเรียง วัดบุรพา
วัดอินทราราม และวัดศิริมงคล 2) เขตอีสานตอนล่างด้านตะวันออก อยู่ในเขตจังหวัด
อุบลราชธานีกับอำนาจเจริญ ประกอบด้วย 5 วัด คือ วัดทุ่งศรีเมือง วัดบ้านนาควาย
วัดยางช้า วัดราษีาราม และ วัดเรียบปะอ่าวใต้ 3) กลุ่มริมฝั่งโขง อยู่ในเขตจังหวัด
นครพนมและมุกดาหาร ประกอบด้วย 6 วัด คือ วัดหัวเวียงรังสี วัดพุทธสีมา วัดโพธิ์ค้ำ
วัดพระศรีมหาโพธิ์ วัดลัญจิกวัน และวัดมโนภิรมย์ 4) เขตไทยเลย อยู่ในเขตจังหวัดเลย
มี 3 วัด คือ วัดมหาธาตุ วัดศรีคุณเมือง และวัดโพธิ์ชัย และ 5) กลุ่มพหุลักษณะวัฒนธรรม
โคราช 4 วัด คือ วัดศรีสุภณ วัดหน้าพระธาตุ วัดปทุมคงคา และวัดโคกศรีสะเกษ

ผู้วิจัยทำงานสนามในทุกวัดและทุกชุมชนระหว่าง พ.ศ. 2553-2559
เก็บข้อมูลสนามด้านวิฤติสภาพกายภาพจิตรกรรมฝาผนัง ด้วยการสังเกตและถ่ายภาพ
จิตรกรรมและผนังอุโบสถในฐานะพื้นที่รองรับจิตรกรรม เก็บข้อมูลวิฤติการตระหนัก
ถึงคุณค่าจิตรกรรมฝาผนัง ด้วยการสัมภาษณ์ผู้เกี่ยวข้องกับจิตรกรรมฝาผนังดั้งเดิมใน
ปัจจุบัน ของแต่ละวัดแต่ละชุมชน เน้นสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลหลัก ประกอบด้วยพระสงฆ์
ระดับเจ้าอาวาสวัดและกลุ่มมรรคทายกวัดทุกวัด ซึ่งเป็นบุคคลหลักในการดูแลวัด
และศาสนศิลป์ในวัดทุกชุมชนเป็นเวลาเกินกว่า 10 ปี เพื่อศึกษาความสัมพันธ์ระหว่าง
ผู้คนและสังคมท้องถิ่นอีสานในปัจจุบัน กับจิตรกรรมฝาผนังดั้งเดิมในชุมชนของตน และ
เก็บข้อมูลจากเอกสาร งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับสังคมวัฒนธรรมท้องถิ่นภาค
ตะวันออกเฉียงเหนือหลังปี พ.ศ. 2500 ที่ส่งผลต่อวิฤติวัฒนธรรมจิตรกรรมฝาผนัง
ดั้งเดิม นำข้อมูลที่ได้จากการทำงานสนามและศึกษาเอกสาร จัดหมวดหมู่และวิเคราะห์
ในประเด็นวิฤติวัฒนธรรมกรณีจิตรกรรมฝาผนังพุทธอุโบสถดั้งเดิม 2 ด้าน คือ วิฤติ
ด้านสภาพกายภาพของจิตรกรรมฝาผนัง กับวิฤติการตระหนักถึงคุณค่าจิตรกรรม
ฝาผนังของคนท้องถิ่นในปัจจุบัน และวิเคราะห์ปัจจัยทางสังคมวัฒนธรรมท้องถิ่นภาค

ตะวันออกเฉียงเหนือหลังปี พ.ศ. 2500 ที่ส่งผลต่อวิกฤตจิตรกรรมฝาผนังข้างต้น โดยใช้แนวคิด “วิกฤตวัฒนธรรม” หรือ “Cultural crisis” จากหนังสือ “Cultural crisis and social memory, modernity and identity in Thailand and Laos” ของ Shigeharu Tanabe และ Charles F. Keyes (Tanabe & Keyes, 2002) วิเคราะห์ข้อมูลในประเด็นวิกฤตการณ์ตระหนักถึงคุณค่าจิตรกรรมฝาผนังดั้งเดิมของผู้คนและสังคมท้องถิ่นอีสานในปัจจุบัน และใช้แนวทางศึกษาความชำรุดจิตรกรรมฝาผนัง ของ Na Songkhla (1985) ในหนังสือ “การอนุรักษ์จิตรกรรมฝาผนัง” เป็นแนวคิดศึกษาและวิเคราะห์วิกฤตสภาพกายภาพของจิตรกรรมฝาผนังดั้งเดิม และนำเสนอผลการวิจัยแบบพรรณนาวิเคราะห์ประกอบภาพถ่าย

นิยามศัพท์เฉพาะการวิจัย

1. จิตรกรรมฝาผนังดั้งเดิมพุทธอุโบสถอีสาน ในงานวิจัยเรื่องนี้ หมายถึง จิตรกรรมที่ช่างเขียนท้องถิ่นในสังคมวัฒนธรรมอีสานในอดีต เขียนลงบนผนังอุโบสถที่ถูกก่อสร้างด้วยเทคโนโลยีพื้นบ้าน ในช่วงสมัยก่อนปี พ.ศ.2500 จึงเป็น “มรดกวัฒนธรรม” ของผู้คนและสังคมในชุมชนท้องถิ่นอีสานในปัจจุบัน
2. วิกฤตมรดกวัฒนธรรมด้านกายภาพของจิตรกรรมฝาผนัง ในงานวิจัย หมายถึง วิกฤตทางกายภาพของจิตรกรรมฝาผนังดั้งเดิมพุทธอุโบสถอีสานที่กำลังเสื่อมและสิ้นสภาพกายภาพในปัจจุบัน
3. วิกฤตมรดกวัฒนธรรมด้านการตระหนักถึงคุณค่าจิตรกรรมฝาผนังดั้งเดิม ในงานวิจัยเรื่องนี้ หมายถึง วิกฤตด้านทัศนคติ ความรู้ ความเข้าใจ การตระหนักถึงคุณค่าของจิตรกรรมฝาผนังดั้งเดิม ของผู้คนและสังคมในชุมชนท้องถิ่นที่มีจิตรกรรมฝาผนังดั้งเดิมในปัจจุบัน

ผลการวิจัย

1. ปัจจัยทางสังคมวัฒนธรรมท้องถิ่นภาคตะวันออกเฉียงเหนือหลัง พ.ศ. 2500 ที่ส่งผลต่อวิถีชีวิตจิตรกรรมฝาผนังดั้งเดิมพุทธอุโบสถอีสาน

ปัจจัยทางสังคมวัฒนธรรมอีสานหลังปี พ.ศ. 2500 ถึงปัจจุบัน (2560) ที่ส่งผลต่อวิถีชีวิตจิตรกรรมฝาผนังดั้งเดิมพุทธอุโบสถอีสาน มีโครงสร้างหลักจากการเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิต วิถีสังคมวัฒนธรรมของคนท้องถิ่นอีสาน ที่เคยผูกพันกับท้องถิ่นพื้นบ้าน ได้เปลี่ยนแปลงไปตามเงื่อนไขใหม่จากภายนอก ส่งผลต่อทัศนคติต่อมรดกวัฒนธรรมกรณีจิตรกรรมฝาผนังดั้งเดิมในชุมชนของตน มีเหตุปัจจัยสำคัญ ดังนี้

1.1 การพัฒนาประเทศที่ส่งผลต่อการลดทอนอัตลักษณ์วัฒนธรรมเฉพาะของท้องถิ่น กลายเป็นเอกลักษณ์เดียวของวัฒนธรรมชาติไทย

ภายหลังเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475 เป็นต้นมา รัฐบาลไทยเน้นการสร้างความเป็นชาติ ภายใต้หลักการ “ชาติเดียว วัฒนธรรมเดียว” (one nation one culture) รัฐได้สร้างภาพพจน์ว่าทุกคนในชาติเป็นชนชาติไทย ความเป็นมา ร่วมกัน คนลาวในอีสานจึงต้องเรียนรู้ว่าตนเป็นคนไทย มีที่มาจากอาณาจักรสุโขทัย เช่นกันกับคนไทยในภาคอื่น ๆ ของประเทศ (Sunthornphesat, 1997 p. 216) รัฐได้สร้างความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันทางเชื้อชาติและวัฒนธรรม ด้วยกระบวนการต่าง ๆ อาทิ การเปลี่ยนแปลงระบบการศึกษาของท้องถิ่นที่มีวัดเป็นศูนย์กลางให้มาอยู่ในสถานศึกษาของรัฐ การทำลายเอกสารประวัติศาสตร์ท้องถิ่นเป็นจำนวนมาก รวมทั้งการเผาหนังสือผูกใบลานอีสาน จากหอไตรวัดหน้าพระธาตุ อ.ปักธงชัย นครราชสีมา ซึ่งเป็นศูนย์การศึกษาสำคัญที่สุดแห่งหนึ่งในท้องถิ่นพุทธลักษณะวัฒนธรรมลาวโคราชและ

ไทยโคราช เพื่อให้ชาวบ้านมุ่งสนใจการศึกษาที่รัฐจัดให้เท่านั้น (Aksornpradit³, personal communication, September 21, 2012)

ภายใต้หลักการชาติเดียววัฒนธรรมเดียว นอกจากรัฐไม่ยอมรับวัฒนธรรมท้องถิ่นแล้วยังพยายามยึดเยียดเอกลักษณ์ใหม่ให้กับสังคมท้องถิ่นไปพร้อมกัน (Sunthornphesat, 1997, p. 217) สำหรับภาคอีสาน ได้ส่งผลกระทบหลายด้าน Panyaphorn⁴ (personal communication, August 10, 2015) กล่าวถึงผลกระทบต่อความสัมพันธ์ระหว่างภิกษุสงฆ์กับจิตรกรรมฝาผนังดั้งเดิมว่า ภิกษุสงฆ์ท้องถิ่นอีสานในอดีตจะอยู่ในการกำกับดูแลของชาวบ้าน ภิกษุสงฆ์รูปใดมีการปฏิบัติปฏิบัติชอบ จะได้รับการเอกราชเชกด้วยการสดตรง เลื่อนสมณศักดิ์โดยชาวบ้าน เช่น เป็นญาครู ญาชา ตามจำนวนครั้งเอกราชเชก แต่ปัจจุบันการเลื่อนสมณศักดิ์ของสงฆ์ท้องถิ่นขึ้นตรงต่อเถรสมาคม ใช้เกณฑ์การประเมินเลื่อนสมณศักดิ์จากความสามารถสร้างสิ่งก่อสร้างใหม่ ๆ ในเขตวัด และพิจารณาจากจำนวนเงินที่ใช้ก่อสร้าง แต่ในส่วนของการอนุรักษ์ ปกป้อง ดูแลมรดกโบราณสถานและจิตรกรรมฝาผนังกลับไม่ได้ถูกระบุไว้ในเกณฑ์เลื่อนสมณศักดิ์ กรณีดังกล่าว เป็นปัจจัยเชิงโครงสร้างในวิกฤติการตระหนักถึงคุณค่าจิตรกรรมฝาผนังดั้งเดิมในวัดของหมู่สงฆ์ ซึ่งจากการที่ผู้วิจัยทำงานสนามจะพบว่า ภิกษุสงฆ์โดยภาพรวม ไม่มีความรู้ ความเข้าใจ และไม่ตระหนักในคุณค่ามรดกจิตรกรรมฝาผนังดั้งเดิมในเขตวัดของตน

1.2 ระบบเศรษฐกิจสังคมแบบใหม่ เปลี่ยนแปลงระบบสังคมวัฒนธรรมเดิมในชุมชนอีสานปัจจุบัน

³ข้าราชการครูบ้านนาญ เป็นคนลาวโคราชในชุมชนพหุลักษณะวัฒนธรรมบ้านตะคุ ที่อยู่ร่วมกันระหว่างไทยโคราชกับลาวโคราชและกลุ่มคนมอญ ทุกกลุ่มได้บูรณาการเข้าหากันผ่านพุทธศาสนาในพื้นที่วัดหน้าพระธาตุ

⁴พระครูสุนทร ปัญญาภรณ์ ตำแหน่งเจ้าอาวาสวัดไตรภูมิคณาจารย์ และรองเจ้าคณะอำเภอสุวรรณภูมิ ร้อยเอ็ด

การพัฒนาประเทศหลัง พ.ศ. 2500 รัฐบาลไทยได้พัฒนาระบบการคมนาคม และส่งเสริมการเข้ามาลงทุนของบริษัททุนขนาดใหญ่ สอดคล้องกับแผนพัฒนาประเทศ ฉบับที่ 1 (พ.ศ. 2504 - 2509) และฉบับที่ 2 (พ.ศ. 2510 - 2514) ที่มีเป้าหมายที่ขยาย เศรษฐกิจภาพรวมของประเทศ ส่วนฉบับที่ 3 (พ.ศ. 2515 - 2519) ได้มุ่งส่งเสริมการ กระจายเศรษฐกิจ ลดความแตกต่างทางด้านรายได้ระหว่างประชากรในเมืองและชนบท รัฐบาลให้เน้นพัฒนาท้องถิ่นอีสานเป็นพิเศษ เพื่อยับยั้งการแผ่ขยายของลัทธิ คอมมิวนิสต์ ที่ใช้ความยากจนและการถูกทอดทิ้งเป็นเงื่อนไขสร้างมวลชน รัฐได้เร่งตัดถนน เชื่อมโยงไฟฟ้า และระบบสื่อสารอย่างทั่วถึง ส่งเสริมการปลูกพืช เศรษฐกิจ และพัฒนาเมืองหลักที่รวมเอาศูนย์บริหารราชการ สถาบันการศึกษา และเขตอุตสาหกรรมไว้ภายใน เป็นปัจจัยสำคัญที่เปลี่ยนแปลงอัตลักษณ์สังคม วัฒนธรรม จากสังคมชาวนาที่มีความเป็นอยู่แบบพอเพียง พึ่งพิงธรรมชาติแวดล้อม เห็นคุณค่าของชุมชน กลายเป็นสังคมที่มีพลวัตไปตามระบบเศรษฐกิจมุ่งเงินตรา ผูกพัน กับระบบเศรษฐกิจและสังคมภายนอกมากยิ่งขึ้น การดำรงชีวิตพึ่งพิงปัจจัยจาก ภายนอกชุมชน ความสัมพันธ์ภายในชุมชนที่เคยช่วยเหลือเกื้อกูลกัน กลายเป็นการ ว่าจ้าง (Sueb wattana, 2012, pp. 215 - 216)

1.3 ความเปลี่ยนแปลงเชิงทัศนคติและวิถีชีวิตการตระหนักในคุณค่ามรดก วัฒนธรรมท้องถิ่น

ด้วยเงื่อนไขความสัมพันธ์ทางเศรษฐกิจ สังคม ศาสนา วัฒนธรรม การศึกษา ที่เปลี่ยนจากความสัมพันธ์ในท้องถิ่นเป็นความสัมพันธ์เชิงพึ่งพิงกับภายนอก ทำให้คนอีสานอิทธิพลจากภายนอก โดยเฉพาะระบบการศึกษาของชาติที่สลาย การศึกษาของท้องถิ่นที่ผูกพันกับวัด การศึกษาของชาติยังรวมถึงการผลิตจิตรกรรุ่นใหม่ สัมพันธ์กับจิตรกรรมไทยประเพณี จิตรกรรมไทยประยุกต์ จิตรกรรมสากล โดยตัดขาด

จากการศึกษาจิตรกรรมฝาผนังดั้งเดิมอีสาน ผนวกกับความก้าวหน้าด้านสื่อสิ่งพิมพ์
ที่นำเอาความรู้และรูปแบบจิตรกรรมจากส่วนกลาง กระจายสู่ผู้คนและสังคมอีสาน
ส่งผลต่อทัศนคติที่โน้มเอียงสู่การเห็นคุณค่ารูปแบบจิตรกรรมไทยประเพณี จิตรกรรม
ไทยประยุกต์ พร้อมกับทัศนคติให้คุณค่ากับรูปแบบอุโบสถมาตรฐานของกรมศิลปากร
มากกว่าอุโบสถหลังเก่ารูปแบบดั้งเดิม กอปรกับเงื่อนไขการชำรุด ขนาดที่เล็ก รวมทั้ง
การเปรียบเทียบกับที่ชุมชนอื่น ๆ ทัวไปที่สร้างอุโบสถหลังใหม่แบบกรุงเทพฯ ทั้งสาม
กรณีจึงเป็นคำอธิบายสำคัญของสงฆ์และชาวบ้านอีสาน ที่รี้อุโบสถหลังเก่าและสร้าง
หลังใหม่ในพื้นที่เดิม ดังกรณีรายงานของทางวัดเรียบปะอ่าวใต้ อุบลราชธานี (Pa - Ao,
1992, pp. 4 - 10)

2. วิกฤติทางกายภาพของจิตรกรรมฝาผนังดั้งเดิมพุทธอุโบสถอีสานในปัจจุบัน

ปัจจุบันจิตรกรรมฝาผนังดั้งเดิมในภาคอีสานโดยภาพรวมอยู่ในสภาวะเสื่อม
และลึนสภาพ ซึ่งผู้วิจัยเรียกว่า “วิกฤติทางกายภาพของจิตรกรรมฝาผนัง”
ซึ่ง Na Songkhla (1985, pp. 13 - 14) ได้อธิบายประเด็นการชำรุดเสียหายของจิตรกรรม
ฝาผนังในประเทศไทย ในเอกสาร “การอนุรักษ์จิตรกรรมฝาผนัง” ว่ามีสาเหตุสำคัญ 9 กรณี
คือ 1) ความชื้น จากน้ำฝนรั่ว ซึมหรือสาด น้ำจากใต้ดินซึมขึ้นตามฐานรากพื้นและฝาผนัง
และไอน้ำในอากาศทำให้อับชื้น 2) ฝุ่นจับผิวจิตรกรรมฝาผนัง 3) ควันไฟจากรูป เทียน
และควันจากเครื่องยนต์ 4) แมลงและสัตว์ต่าง ๆ 5) แสงสว่างและความร้อน ทั้งแสงไฟฟ้า
และแสงแดด 7) ความสั่นสะเทือนจากรถยนต์หนักวิ่ง หรือการก่อสร้างในบริเวณใกล้อาคาร
8) แรงลมที่พัดฝุ่นทรายมากระทบจิตรกรรม และ 9) ความชำรุดเสียหายที่เกิดจากการ
กระทำของคน จากกรอบประติมากรรมข้างต้น ผู้วิจัยได้ใช้เป็นแนวทางศึกษาและประมวล
ลักษณะวิกฤติทางกายภาพจิตรกรรมฝาผนังดั้งเดิมอีสาน ได้ 5 กรณี ดังนี้

2.1 การเสื่อมสภาพของจิตรกรรมฝาผนังดั้งเดิมตามอายุขัย ด้วยจิตรกรรมฝาผนังดั้งเดิมอีสานมีอายุมากกว่า 66 ปีขึ้นไป (พิจารณาระหว่างปี พ.ศ. 2484 - 2560 นับจากจิตรกรรมฝาผนังดั้งเดิม อุโบสถวัดกลางมิ่งเมือง ร้อยเอ็ด ที่เขียนเสร็จปี พ.ศ. 2484) และจิตรกรรมฝาผนังโดยภาพรวมจะถูกเขียนสมัยรัชกาลที่ 4-5-6-7 อาทิ วัดโพธิ์ชัย บ้านนาพิง อ. นาแห้ว เลย มีจารึกที่ผนังด้านในว่า เขียนปี พ.ศ. 2395 (สมัยรัชกาลที่ 4) วัดไตรภูมิคณาจารย์ อ. สุวรรณภูมิ ร้อยเอ็ด ประมาณ พ.ศ. 2441 (สมัยรัชกาลที่ 5) วัดพระศรีมหาโพธิ์ อ. ห้วยน้ำใหญ่ มุกดาหาร ประมาณ พ.ศ. 2459 (สมัยรัชกาลที่ 6) เป็นต้น ดังนั้น ด้วยอายุขัยและคุณภาพของสีที่ใช้เขียน ผนวกกับคุณภาพการก่อสร้างอุโบสถ โดยเฉพาะการเตรียมพื้นผิวผนังด้วยวัสดุธรรมชาติ สภาพภูมิอากาศภาคอีสานที่รุนแรง หนาว ร้อน ฝน และความแห้งแล้งสลับไปมา ส่งผลต่อการขยายและหดตัวของวัสดุก่อสร้างและเนื้อสี การถูกลบรอยทิ้งร้างหรือการดูแลรักษาไม่ถูกวิธี ส่งผลต่อการสลายของตัวประสานระหว่าง ปูนฉาบ อิฐ และปูนประสาน โบราณของโบสถ์ พบกระจายทั่วไป เช่น วัดมาลาภิรมย์ อ. โพธิ์ชัย ร้อยเอ็ด วัดศรีสุภณ อ. บัวใหญ่ นครราชสีมา รวมทั้ง บางส่วนของผนังอุโบสถวัดป่าเลไลย์ อ. นาจูน มหาสารคาม ซึ่งเป็นจิตรกรรมฝาผนังที่มีคุณค่าสูงทางศิลปะและประวัติศาสตร์วัฒนธรรมอีสาน กำลังสิ้นสภาพจากผนังที่เริ่มผุพังและหลุดร่อน ด้วยน้ำประสานเริ่มสิ้นสภาพ โดยเฉพาะในผนังส่วนล่าง ขณะที่วัดอื่น ๆ โดยภาพรวมก็มีได้แตกต่างกันนัก

2.2 วิกฤตกายภาพจากการกระทำของธรรมชาติและ การปล่อยปละละเลยของมนุษย์ มีหลายสาเหตุ แต่ที่สำคัญคือ ความเสียหายจากหลังคารั่วน้ำฝนไหลอาบ จิตรกรรมฝาผนังต่อเนื่องหลายสิบปี ก่อนได้รับการบูรณะหลังคาใหม่ นอกจากนี้ ในระยะหลัง วัดจำนวนมากได้ถมดินยกระดับพื้นที่วัดให้สูงขึ้น แต่เป็นเสมือนการกดอุโบสถให้ต่ำลง ทำให้น้ำท่วมขังฐานล่างในฤดูฝน หน่วยงานที่รับผิดชอบแก้ปัญหาด้วย

การทำร่อนน้ำรอบโบสถ์ กระนั้น ความชื้นจากน้ำฝนแห้งซังยังสามารถซึมผ่านก้อนอิฐที่เสื่อมสภาพ ขึ้นมาทำลายภาพอย่างน่าวิตก โดยเฉพาะเขตอีสานตอนกลาง ที่พื้นดินมีความเค็มของเกลือผสมด้วย จึงมีส่วนเร่งความเสียหายให้รุนแรงกว่าพื้นที่อื่น อาทิ จิตรกรรมฝาผนังวัดสนวนวาริพัฒน์นาราม ขอนแก่น วัดป่าเลไลยก์ มหาสารคาม เป็นต้น

นอกจากนี้ วิกฤติจากธรรมชาติ ยังรวมถึงความพรั่นเลือนจากการถูกเคลือบทับด้วยคราบน้ำสกปรกและฝุ่นดิน ซึ่งกระจายทุกวัดในภาคอีสาน ทั้งผนังด้านนอกและด้านใน โดยเฉพาะในกลุ่มอุโบสถฝีมือช่างญวน ที่มักเปิดช่องลมเพื่อถ่ายเทอากาศ เป็นช่องทางให้ละอองน้ำและฝุ่นผงเข้ามาเคลือบภาพตลอดเวลา ที่เห็นได้ชัดเจนมากคือ จิตรกรรมฝาผนังอุโบสถวัดพระศรีมหาโพธิ์ อ. ห้วยใหญ่ มุกดาหาร ซึ่งอุโบสถตั้งอยู่ใกล้แม่น้ำโขง ภาพเขียนทั้งหมดถูกอำพรางไว้ด้วยม่านคราบฝุ่นดิน ที่ถูกความชื้นจากละอองฝนและน้ำโขงจับตัวผนังภาพเขียนตลอดเวลา ภาพหลายส่วนจึงปรากฏความชัดเจนเพียงประมาณร้อยละ 20

2.3 วิกฤติจากสัตว์ต่าง ๆ ทำลายจิตรกรรมฝาผนัง ที่สำคัญคือนกพิราบที่เข้ามาอาศัยในโพรงเพดานใต้หลังคาได้ถ่ายมูลรดจิตรกรรมและส่งกลิ่นเหม็นคาวเป็นที่มาของฝุ่นละอองสกปรก พบกระจายอยู่หลายวัด ที่สำคัญคือ อุโบสถวัดกลางมิ่งเมืองร้อยเอ็ด นอกจากนี้ คือวิกฤติจากแมลง มด ปลวก ที่แทรกตัวตามรอยแยกผนังหรือก่อตัวขึ้นไปยังหลังคา ทางเดินของแมลงดังกล่าวได้ทำลายจิตรกรรม ขณะที่ฝูงผึ้งที่ทำรังเกาะตามผนังที่มีจิตรกรรมฝาผนัง สร้างความเสียหายกับภาพเขียนเช่นกัน อาทิ ที่วัดไตรภูมิคณาจารย์ร้อยเอ็ด

2.4 วิกฤติความชำรุดเสียหายที่เกิดจากการกระทำของคน พบปรากฏการณ์สำคัญ 5 ลักษณะ คือ

2.4.1 การเข้าไปดัดแปลงใช้ประโยชน์กับอุโบสถโบราณอย่างไม่เหมาะสม และสร้างความเสียหาย เช่น ใช้ชายคาเป็นที่เลี้ยงเปิด ไม้ เกือบวางสิ่งของ เช่น วัดประสิทธิ์ไชยาราม และวัดอุดมประชาราษฎร์ อ. เมือง กาฬสินธุ์ ส่วนวัดมิ่งคลานา เรียง อ. กมลาไสย กาฬสินธุ์ ใช้เป็นที่ล้างถ้วยชามของทางวัด เป็นต้น

2.4.2 วิกฤตภาพส่วนล่างของผนังรางเลื่อน เป็นวิกฤตของกลุ่มภาพที่อยู่ในระดับมือ ผู้คนมักชมภาพพร้อมการลูบคลำอยู่เสมอ ความเสียหายจากการใช้อุโบสถประกอบพิธีเวียนเทียน ชาวบ้านมักจะนำเทียนที่ติดไฟ มาติดตั้งตามบริเวณเอวชั้น หรือชั้นพักรฐานรองรับตัวอาคาร ความร้อนและควันเทียนได้เผาทำลายภาพส่วนล่าง เมื่อมองโดยรวม จึงเห็นภาพส่วนล่างมีรอยไหม้ เช่น วัดสระบัวแก้ว ขอนแก่น

2.4.3 การลบภาพแสดงอวัยวะเพศและภาพสังวาส ด้วยการเช็ดถูและขูดออกจากผนัง จากการสอบถาม บุคคลที่กระทำดังกล่าว มีตั้งแต่ระดับเจ้าอาวาส ผู้อาวุโสในหมู่บ้าน ด้วยเห็นว่าเป็นภาพที่ลามกอุจาดตา ไม่ต้องการให้เยาวชนเห็น สะท้อนวิกฤตการเข้าใจความหมายมรดกวัฒนธรรมอย่างถูกต้องว่า ภาพเหล่านี้ เป็นภูมิปัญญาในการตรึงความสนใจ เพื่อได้ให้ผู้มาชมได้แก่นสารหลักจริยธรรมทางศาสนา อย่างไม่เบื่อหน่าย

2.4.4 การเขียนภาพทับ ปรากฏที่จิตรกรรมฝาผนัง อุโบสถ วัดท่าเรือ อ. นาโพธิ์ จ. บุรีรัมย์ เป็นความเสียหายในระดับร้ายแรงที่เกิดจากการกระทำของมนุษย์ Namvongsri & Khamtaisong (Personal communication, February 11, 2011) ผู้อาวุโสประจำท้องถิ่น กล่าวว่า เป็นการกระทำของพระรูปหนึ่ง ที่นำสีมาเขียนทับเมื่อประมาณ 20 ปีที่ผ่านมา นอกจากนี้ ยังรวมถึงจิตรกรรมฝาผนัง อุโบสถวัดศรีคุณเมือง อ. เชียงคน เลย ที่ถูกเขียนทับใหม่ โดยช่างเขียนวัยรุ่นจากกรุงเทพฯ ที่หน่วยงานหนึ่ง

ว่าจ้างมาปฏิสังขรณ์ภาพ Panyawisut (Personal communication, April 4, 2010) กล่าวว่า ภาพที่เขียนใหม่กับภาพเดิมไม่ได้เป็นภาพชุดเดียวกันแต่ประการใด

2.4.5 วิกฤติความเสียหายจากการกระทำลักษณะอื่นของมนุษย์ นอกเหนือจากวิธีการหลักข้างต้น เป็นการทำลายจิตรกรรมฝาผนังในลักษณะปลีกย่อยต่าง ๆ นานาแล้วแต่กรณี อาทิ การฉาบแต่งรอยแตก ปรีรี้ว ตามรอยแยกกรอบวงกบ ประตู หน้าต่างอุโบสถ และฉาบแต่งด้วยปูนซีเมนต์สมัยใหม่ และวิธีการทำงานของช่างปูนพื้นบ้าน ที่ไม่ได้ป้องกันจิตรกรรมฝาผนังและไม่ตระหนักในคุณค่าจิตรกรรม จึงทิ้งรอยคราบปูนฉาบกินเนื้อที่จิตรกรรมหลายวัด การตอกตะปูแขวนกรอบรูป หรือเพื่อมัดโยงสายมุ้งของภิกษุสามเณรที่จำวัดในอุโบสถ เช่น วัดอุดมประชาราษฎร์ ภาพสินธุ์ วัดพุทธสีมา อ. สุวรรณภูมิ จ. ร้อยเอ็ด และการทำลายภาพเขียนโดยรู้เท่าไม่ถึงการณ์ กรณีพระสงฆ์วัดโพธิ์ชัย อ. นาแห้ว จ. เลย ทำความสะอาดฝุ่นออกจากจิตรกรรมด้วยการใช้ผ้าชุบน้ำเช็ดถู (Yodphanya⁵, personal communication, April 7, 2010) สร้างความเสียหายต่อจิตรกรรมอย่างน่าหดหู่ใจเช่นกัน

3. วิกฤติการตระหนักถึงคุณค่ามรดกวัฒนธรรมกรณีจิตรกรรมฝาผนังดั้งเดิมของผู้คนและสังคมท้องถิ่นอีสานในปัจจุบัน

วิกฤติการตระหนักถึงคุณค่ามรดกวัฒนธรรมในที่นี้ คือความต้องการ ศาสนศิลป์รูปแบบจากสังคมวัฒนธรรมอื่น มาแทนที่ศาสนศิลป์แบบท้องถิ่นที่สืบทอดจากบรรพชนของตน และได้ส่งผลต่อวิกฤติด้านกายภาพจิตรกรรมฝาผนังดั้งเดิม 2 กรณีสำคัญ

3.1 วิกฤติจิตรกรรมฝาผนังดั้งเดิมที่สูญหายไปพร้อมอุโบสถโบราณที่ถูกรื้อเพื่อสร้างใหม่

⁵มัคนายก ที่ดูแลวัดและคอยให้ความสะดวกเปิดปิดประตูอุโบสถหลังเดิมที่มีจิตรกรรมฝาผนังให้ผู้มาศึกษาเยี่ยมชม

นับตั้งแต่ ปี พ.ศ. 2500 เป็นต้นมา เป็นช่วงเวลาของการรื้ออุโบสถหลังเก่าของชาวอีสาน ในจำนวนนี้มีอุโบสถที่มีจิตรกรรมฝาผนัง 4 หลัง จำแนกสาเหตุได้สองประการ คือ ความทรุดโทรมของอุโบสถหลังเดิม กับ และความต้องการอุโบสถหลังใหม่ตามแบบแปลนอุโบสถแบบมาตรฐานกลาง ของกองหัตถศิลป์ กรมศิลปากร มี 3 แบบ คือ ‘แบบมาตรฐาน ก.’ ‘แบบมาตรฐาน ข.’ และ ‘แบบมาตรฐาน ค.’ ชาวบ้านอีสานเรียกโบสถ์แบบนี้ว่า “โบสถ์แบบกรุงเทพฯ” ทั้งสามแบบถูกเผยแพร่ให้ทุกวัดสามารถไปใช้ก่อสร้างได้ ซึ่งเป็นที่ชื่นชมของชาวอีสานมาก จึงเป็นตัวเร่งสำคัญให้ชุมชนอีสานรื้ออุโบสถโบราณ เพื่อสร้างโบสถ์แบบกรุงเทพฯแพร่กระจายอยู่เกือบทุกวัดในอีสาน กระทั่ง วิโรฒ ศรีสุโร (Srisuro, 1993, p. 425) เรียกว่า “สิมโหล⁶”

ภาพประกอบ 1 คณะสงฆ์บ้านปะอาวได้ร่วมขอมาโทษอนุญาตให้รื้ออุโบสถ เพื่อสร้างโบสถ์หลังใหม่ ชาวบ้านปะอาวได้ร่วมประชุมรื้อถอนอุโบสถหลังเก่า
ที่มา: เอกสารงานฉลองโบสถ์วัดเรียบปะอาวใต้ (2535)

⁶คำว่า “สิมโหล” อีกความหมายหนึ่ง คืออุโบสถที่มีลักษณะรูปแบบซ้ำ ๆ กันเหมือนกับผลิตภัณฑ์สินค้าที่มักจะบรรจุกล่องขายเป็นจำนวนโหล หรือ 12 หน่วย/ชิ้นที่ไม่แตกต่างกันนั่นเอง มีนัยเป็นสิ่งที่ไม่มีคุณค่า

ภาพประกอบ 2 ทายกทายิกาชาวบ้านปะอ่าวใต้ ประชุมวางแผนการรื้อโบสถ์
หลังเก่า เมื่อวันที่ 19 พฤษภาคม พ.ศ. 2527 อุโบสถวัดปะอ่าวใต้
ที่มา: เอกสารงานฉลองโบสถ์วัดเรียบปะอ่าวใต้ (2535)

การรื้ออุโบสถหลังเก่า เป็นปรากฏการณ์ทำลายจิตรกรรมฝาผนังรุนแรงที่สุด
อุโบสถที่มีจิตรกรรมฝาผนังดั้งเดิมที่ยังสมบูรณ์ที่ถูกทำลายไปพร้อมกับการรื้อโบสถ์มี
4 หลัง กอปรด้วย จังหวัดมหาสารคาม⁷ 3 หลัง คือ อุโบสถวัดศิริมงคล กั้ววัดอิน
ทราราม อำเภอกวาปีปทุม และอุโบสถวัดบูรพา อ. เชียงยืน และ จังหวัดอุบลราชธานี
1 หลัง คือ อุโบสถวัดเรียบปะอ่าวใต้ อ.เมือง ถูกรื้อในปี พ.ศ. 2527 ซึ่งเป็นปีที่อุโบสถ
และภาพจิตรกรรมฝาผนังมีอายุครบ 122 ปีพอดี (Wat Reab Pa-Ao, 1992, p. 5)

3.2 วิถีชีวิตด้านกายภาพจิตรกรรมฝาผนังจากการตัดแปลงอุโบสถพื้นบ้าน
อีสานให้เป็นโบสถ์แบบไทยกรุงเทพฯ

⁷หนังสือ “วัฒนธรรม พัฒนาการทางประวัติศาสตร์ เอกลักษณ์ และภูมิปัญญาจังหวัดมหาสารคาม”
โดยคณะกรรมการประมวลเอกสารจดหมายเหตุฯ (2544). พิมพ์เนื่องในโอกาสพระราชพิธีมหามงคลเฉลิมพระ
ชนมพรรษา 6 รอบ (หน้า 229) อธิบายว่า กรณีอุโบสถวัดศิริมงคล และวัดอินทราราม อำเภอกวาปีปทุมนั้น ทางวัดได้
ทุบทำลาย และสร้างอุโบสถหลังใหม่ใหม่แทน ซึ่งเป็นที่น่าเสียดายอย่างยิ่งที่ต้องสูญเสียงานศิลปกรรมที่มีคุณค่าไป

ปรากฏการณ์ดัดแปลงโบสถ์พื้นบ้านให้เป็นโบสถ์แบบกรุงเทพฯ มีสาเหตุมาจาก ทางวัดและชุมชนไม่สามารถรื้อโบสถ์หลังเก่าได้ ด้วยเหตุผลต่าง ๆ อาทิ ความเห็นของสมาชิกในชุมชนไม่ตรงกัน งบประมาณไม่เพียงพอต่อการสร้างโบสถ์หลังใหม่ ความยำเกรงต่อสิ่งศักดิ์สิทธิ์ และโบสถ์ได้ถูกขึ้นทะเบียนโบราณสถานฯ จากกรมศิลปากร ทางออกของชุมชนที่ยังคงต้องการโบสถ์แบบกรุงเทพฯ มี 2 ลักษณะ คือ เปลี่ยนหลังคาจากแบบพื้นบ้าน ซึ่งเป็นหลังคาแผ่วกว้างปกป้องจิตรกรรมฝาผนังด้านนอก เป็นหลังคาทรงสูง ชายคาสั้นตามแบบหลังคาโบสถ์แบบกรุงเทพฯ และการสร้างอุโบสถแบบกรุงเทพฯ ครอบทับโบสถ์พื้นบ้านหลังเก่าไว้ทั้งหลัง

กรณีแรกมีจำนวนหลายวัด ในจำนวนนี้มีโบสถ์ที่มีจิตรกรรมฝาผนังด้านนอกที่ได้รับผลกระทบจากการปะทะกับแดด ลม ฝน สองหลัง คือ อุโบสถวัดไชยศรี อ. เมือง จ. ขอนแก่น (เปลี่ยนหลังคาใหม่ในปี พ.ศ. 2525) กับ อุโบสถวัดสระบัวแก้ว อ. หนองสองห้อง จ. ขอนแก่น (เปลี่ยนหลังคาใหม่ในปี พ.ศ. 2536) ส่วนกรณีการสร้างอุโบสถแบบกรุงเทพฯ ครอบทับหลัง มีเพียงวัดเดียว คือ อุโบสถวัดศรีตาลเรือ อ. โกสุมพิสัย มหาสารคาม ซึ่งเป็นอุโบสถที่มีจิตรกรรมฝาผนังดั้งเดิมที่สมบูรณ์แห่งหนึ่ง การถูกครอบทับด้วยโบสถ์แบบกรุงเทพฯ ตั้งแต่ พ.ศ. 2538 เป็นต้นมา (Jarutham^๘, Personal communication, 5 March, 2012) การครอบทับส่งผลให้เกิดเกิดความอับชื้นกับผนังอุโบสถด้านใน ผู้วิจัยสังเกตได้ว่า เนื้อสีที่หมักตัวกับความอับชื้นตลอดเวลาได้เปื่อยยุ่ย นอกจากนี้ ในขั้นตอนการก่อสร้างทั้งสองกรณี จิตรกรรมฝาผนังได้รับความเสียหายจากช่างที่ทำงานอย่างไม่ระหนักถึงคุณค่าจิตรกรรมฝาผนัง เช่น กรณีอุโบสถวัดไชยศรี กับ วัดสระบัวแก้ว ภาพเขียนส่วนบนของผนัง เสียหายจากการเทคานปูน

^๘เจ้าอาวาสวัดศรีตาลเรือ ซึ่งทำหน้าที่ในการเปิด ปิด ประตูอุโบสถให้กับผู้มาขอศึกษาและเยี่ยมชม

ในการทำคานยัดหลังคาชุดใหม่ ที่ช่างก่อสร้างพื้นบ้านปล่อยให้คานปูนเอะไหล
อาบจิตรกรรมเสียหายอย่างน่าเสียดายหลายจุด

ความเสียหายของจิตรกรรมฝาผนังจากการเปลี่ยนรูปแบบหลังคาโบสถ์วัดไชย
ศรี กินเวลานานถึง 11 กรมศิลปากรจึงได้เข้ามาสร้างหลังคาปีกนกต่อเติมจากชายคา
แบบกรุงเทพฯ เพื่อปกป้องจิตรกรรมฝาผนังในปี พ.ศ. 2536 ส่วนที่วัดสระบัวแก้วกิน
เวลา 6 ปี สยามสมาคมในพระบรมราชูปถัมภ์ จึงได้เข้ามาบูรณะให้หวนคืนสู่รูปแบบ
ดั้งเดิมใน พ.ศ. 2542 กรณีอุโบสถวัดสระบัวแก้ว นอกจากเปลี่ยนหลังคาปีกนกกลับคืน
แล้ว ยังได้ประดับยอดปราสาทโบสถ์ ซึ่งสมเด็จพระเจ้าพี่นางเธอ เจ้าฟ้ากัลยาณิวัฒนา
กรมหลวงนราธิวาสราชนครินทร์ ได้เสด็จมาเป็นประธานพิธียกยอดปราสาท
พ.ศ. 2544 (ป้ายประกาศข้างบันไดอาคารอุโบสถ)

สรุปผลการวิจัย

การวิจัยเรื่อง “วิกฤติมรดกวัฒนธรรม กรณีจิตรกรรมฝาผนังดั้งเดิมพุทธ
อุโบสถอีสาน” มีวัตถุประสงค์วิจัย 3 ข้อ สรุปผลการวิจัยตามวัตถุประสงค์ ดังนี้

1. ปัจจัยทางสังคมวัฒนธรรมท้องถิ่นภาคตะวันออกเฉียงเหนือหลัง
พ.ศ. 2500 ที่ส่งผลต่อวิกฤติจิตรกรรมฝาผนังดั้งเดิมพุทธอุโบสถอีสาน ประกอบด้วย
1) การพัฒนาประเทศที่ส่งผลต่อการลดทอนอัตลักษณ์วัฒนธรรมเฉพาะของท้องถิ่น
กลายเป็นเอกลักษณ์เดียวของวัฒนธรรมชาติไทย 2) ระบบเศรษฐกิจและระบบสังคม
ใหม่ส่งผลกระทบต่อสังคมวัฒนธรรมในชุมชนท้องถิ่นอีสาน และ 3) ความเปลี่ยนแปลง
เชิงทัศนคติและวิกฤติการตระหนักในคุณค่ามรดกวัฒนธรรมท้องถิ่น สาระสำคัญของ
ปัจจัยทั้งสามด้านคือการเปลี่ยนแปลงระบบสังคมวัฒนธรรมภายในชุมชนท้องถิ่น
ให้สัมพันธ์กับระบบการเมือง การศึกษา ศาสนา เศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรมกับสังคม

คนภายนอก ทั้งโดยเงื่อนไขนโยบายของรัฐ และระบบโลก ส่งผลสำคัญต่อวิกฤติการ
ตระหนักถึงคุณค่ามรดกวัฒนธรรมกรณีจิตรกรรมฝาผนังดั้งเดิมในชุมชนของตน

2. วิกฤติทางกายภาพของจิตรกรรมฝาผนังดั้งเดิมพุทธอุโบสถอีสานในปัจจุบัน
มี 5 กรณีสำคัญ คือ 1) การเสื่อมสภาพตามอายุช้ำ ด้วยจิตรกรรมฝาผนังดั้งเดิมเขียน
ขึ้นในช่วงสมัยรัชกาลที่ 4-5-6-7 กอปรกับคุณภาพของสีและผนังอุโบสถในฐานะพื้นที่
รองรับที่สร้างขึ้นด้วยเทคโนโลยีพื้นบ้านกำลังอยู่ในช่วงเวลาของการเสื่อมและสิ้นสภาพ
ในปัจจุบัน 2) เกิดจากการกระทำของธรรมชาติและการปล่อยปละละเลยของมนุษย์
มีหลายสาเหตุ สาเหตุหลัก คือ หลังคารั่วน้ำฝนไหลอาบภาพให้เสียหาย ความชื้นใต้ดิน
ละอองฝุ่นผนังตัวกับผนังทำให้ภาพพริ้วเลื่อน 4) การกระทำของสัตว์ต่าง ๆ อาทิ
นกพิราบถ่ายมูลรด แมลง มด ปลวก และผึ้งทำรังเกาะตามผนังที่มีจิตรกรรมฝาผนัง
5) วิกฤติความชำรุดเสียหายที่เกิดจากการกระทำของคน ประกอบด้วย การตัดแปลงใช้
ประโยชน์กับอุโบสถไม่เหมาะสม การจับลูกค้ำภาพระดับมือสัมผัสได้ การขูดลบภาพ
แสดงอวัยวะเพศและสังวาส การระบายสีและเขียนภาพใหม่ทับ รวมทั้งความเสียหาย
จากการก่อสร้างต่อเติมอาคารที่ไม่ระมัดระวัง

3. วิกฤติการตระหนักถึงคุณค่ามรดกวัฒนธรรมกรณีจิตรกรรมฝาผนังดั้งเดิม
ของผู้คนและสังคมท้องถิ่นอีสานในปัจจุบัน เป็นวิกฤติที่ต้องการรูปแบบศิลปะจาก
ส่วนกลางมาแทนค่าศิลปะท้องถิ่นของตน ส่งผลต่อวิกฤติกายภาพจิตรกรรมฝาผนัง
2 กรณีสำคัญ คือ 1) การรื้อทำลายอุโบสถโบราณที่มีจิตรกรรมฝาผนังเพื่อสร้างอุโบสถ
หลังใหม่รูปแบบกรุงเทพฯ และ 2) การตัดแปลงอุโบสถพื้นบ้านอีสานให้เป็นอุโบสถ
แบบกรุงเทพฯ ส่งผลกระทบทางกายภาพต่อจิตรกรรมฝาผนังเช่นกัน

อภิปรายผลการวิจัย

งานวิจัยเรื่อง “วิกฤติมรดกวัฒนธรรม กรณีจิตรกรรมฝาผนังดั้งเดิมพุทธอุโบสถอีสาน” ผู้วิจัยอภิปรายในประเด็นของ “อัตลักษณ์วัฒนธรรม” และ “วิกฤติวัฒนธรรม” ด้วยสองกรณีมีความสัมพันธ์ดังนี้

จิตรกรรมฝาผนังดั้งเดิมพุทธอุโบสถอีสาน ซึ่งถูกเขียนลงบนผนังอุโบสถในชุมชนท้องถิ่นอีสาน ในระหว่างสมัยรัชกาลที่ 4 - 7 จิตรกรรมฝาผนังชุดนี้ จึงมีความสัมพันธ์และความหมายกับผู้คนและสังคมท้องถิ่นอีสานที่มีจิตรกรรมฝาผนังในสมัยดังกล่าว การทำความเข้าใจจิตรกรรมฝาผนังในมิติของ ความสัมพันธ์ และความหมาย ที่มีต่อผู้คนและสังคมอีสานอดีต จึงเป็นการทำความเข้าใจ “อัตลักษณ์วัฒนธรรม” หรือ cultural identity ผ่านความสัมพันธ์และปฏิสัมพันธ์ ระหว่างจิตรกรรมฝาผนังดั้งเดิมกับผู้คนและสังคมอีสานในอดีต ดังที่ McCall & Simmons (1978) ได้อธิบายไว้ในหนังสือ “Identities and interactions” ว่าอัตลักษณ์วัฒนธรรมเป็นผลมาจากความสัมพันธ์และปฏิสัมพันธ์ ทั้งในระดับบุคคลและสังคม สังคมจะมีกลไกทางในการสร้างปฏิสัมพันธ์ให้กับผู้คนในสังคมผ่านสิ่งต่าง ๆ ซึ่งเรียกว่าวัฒนธรรม และกลายเป็นอัตลักษณ์ทางสังคม ที่บอกให้รู้ว่า ความเป็นสังคมวัฒนธรรมนั้น ๆ มีลักษณะเฉพาะตนอย่างไร (McCall & Simmons, 1978) ซึ่งผู้วิจัยได้ให้คำตอบด้าน cultural identity ไว้ในงานวิจัยเรื่อง “จิตรกรรมฝาผนังดั้งเดิมพุทธอุโบสถอีสาน ในบริบทสังคมวัฒนธรรมท้องถิ่นสมัยประเทศไทย”

แต่สำหรับ ความสัมพันธ์ระหว่าง จิตรกรรมฝาผนังดั้งเดิม กับ ผู้คนและสังคมท้องถิ่นอีสานในปัจจุบัน จิตรกรรมฝาผนังจากอดีต มีฐานะเป็น มรดกวัฒนธรรมที่ตกทอดมาจากบรรพชนของตน แต่ภาวะความสัมพันธ์ระหว่างมรดกวัฒนธรรม (ในที่นี้คือจิตรกรรมฝาผนังดั้งเดิม) กับเจ้าของมรดกวัฒนธรรม (ในที่นี้คือผู้คนและสังคม

ท้องถิ่นอีสาน) ดำรงอยู่ในสภาพวิกฤติความสัมพันธ์ จากการที่ผู้คนสังคมอีสานไม่ตระหนักในคุณค่าของมรดกวัฒนธรรมของตน อันเป็นผลสืบเนื่องจากปัจจัยทางสังคมวัฒนธรรมท้องถิ่นภาคอีสานหลังปี พ.ศ. 2500 เป็นต้นมา ภาวะดังกล่าวได้ผลักดันให้คนท้องถิ่นอีสานเห็นคุณค่าของศิลปวัฒนธรรมจากสังคมอื่น และรื้อทำลายมรดกวัฒนธรรมท้องถิ่นตน เพื่อนำเอาศิลปะจากวัฒนธรรมภายนอกมาสร้างไว้แทนที่ในชุมชนของตน ในกรณีเช่นนี้ Tanabe & Keyes (2002) เรียกว่า สภาวะ วิกฤติวัฒนธรรม หรือ cultural crisis สำหรับวิจัยเรื่องนี้เป็น วิกฤติมรดกวัฒนธรรม กรณีจิตรกรรมฝาผนังดั้งเดิม ซึ่งกำลังเผชิญทั้งภาวะ วิกฤติทางกายภาพ การเสื่อมและสิ้นสภาพ และเผชิญกับ วิกฤติการตระหนักถึงคุณค่ามรดกวัฒนธรรม ซึ่งวิกฤติทั้งสองต่างเป็นแรงกดดันให้จิตรกรรมฝาผนังดั้งเดิมพุทธอุโบสถอีสานอยู่ในสภาวะที่น่าเป็นห่วงอย่างยิ่ง

อย่างไรก็ตาม แม้ว่าจิตรกรรมฝาผนังดั้งเดิมจะเป็นมรดกวัฒนธรรมในชุมชนท้องถิ่นใดท้องถิ่นหนึ่ง แต่เนื่องด้วยมรดกวัฒนธรรมดังกล่าวมีคุณค่ามากกว่าการเป็นเพียงผลงานศิลปะพื้นบ้านทั่วไป หากแต่เป็นการบันทึกประวัติศาสตร์สังคมวัฒนธรรมท้องถิ่นในอดีต โดยคนในสังคมวัฒนธรรมนั้น ๆ จิตรกรรมฝาผนังดั้งเดิมพุทธอุโบสถอีสาน จึงเป็นตัวบมรดกวัฒนธรรมที่มี ความสัมพันธ์ ต่อผู้คนและสังคมปัจจุบันที่กว้างขวาง ทั้งในระดับท้องถิ่น ระดับสังคมไทย และสังคมโลก จิตรกรรมฝาผนังดั้งเดิมจึงมี ความหมาย ที่หลากหลายปัจจุบัน ซึ่งทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้องควรตระหนักในคุณค่าของมรดกวัฒนธรรมจิตรกรรมฝาผนังดั้งเดิมพุทธอุโบสถอีสาน และหาแนวทางในการยับยั้งการเสื่อมและสิ้นสภาพร่วมกันอย่างจริงจัง

ข้อเสนอแนะ

“จิตรกรรมฝาผนังดั้งเดิมพุทธอุโบสถอีสาน” ซึ่งเป็นมรดกวัฒนธรรมของผู้คน และสังคมท้องถิ่น และ สังคมไทยในปัจจุบัน จิตรกรรมดังกล่าวมิใช่เป็นภาพเขียนทั่วไป แต่เป็นเสมือนบันทึกประวัติศาสตร์สังคมวัฒนธรรมของคนท้องถิ่นอีสานในอดีต ที่จักให้ ประโยชน์กับสังคมท้องถิ่นและสังคมไทย รวมทั้งวงวิชาการในปัจจุบันอย่างกว้างขวาง แต่ปัจจุบันจิตรกรรมฝาผนังดังกล่าว กำลังอยู่ในสภาวะวิกฤติ ทั้งทางกายภาพและการ ตระหนักถึงคุณค่ามรดกวัฒนธรรม ผู้วิจัยจึงมีข้อเสนอแนะสำคัญ ดังนี้

1. การอนุรักษ์ ปกป้อง และดูแลรักษา : กรมศิลปากร ซึ่งเป็นหน่วยงานหลัก นอกจากการทำหน้าที่ปกป้องจิตรกรรมฝาผนังดั้งเดิมแล้ว ควรจะต้องเพิ่มบทบาทในการให้ความรู้ ความเข้าใจ ในมรดกวัฒนธรรม ที่มีคุณค่าของสังคมวัฒนธรรมท้องถิ่น ปัจจุบัน โดยบูรณาการกับหน่วยงานที่เกี่ยวข้องในการเป็นเครือข่ายการทำหน้าที่ดังกล่าว ในที่นี้คือวัฒนธรรมจังหวัด องค์การบริหารส่วนตำบล โรงเรียน วัด และชุมชน รวมทั้ง นักวิชาการจากสถานศึกษาระดับต่าง ๆ ในลักษณะที่เป็นภาคีทำหน้าที่การอนุรักษ์ ปกป้อง และดูแลรักษาจิตรกรรม พร้อมกับกระบวนการศึกษา ถ่ายทอด แลกเปลี่ยน ความรู้ ความเข้าใจ และความตระหนักในคุณค่ามรดกวัฒนธรรมดังกล่าวในปัจจุบัน

2. วงการวิชาการ: ต้องยอมรับร่วมกันว่า ณ วันนี้ จิตรกรรมฝาผนังดั้งเดิม พุทธอุโบสถอีสานกำลังเสื่อมสภาพและจะต้องสิ้นสภาพไปในที่สุด ในทางวิชาการผู้วิจัย พบว่า ได้มีการศึกษาจิตรกรรมฝาผนังดั้งเดิมอีสานไว้พอสมควร แม้ว่าประเด็น การศึกษาจะไม่หลากหลายและลุ่มลึกนัก แต่สิ่งที่จะทำให้จิตรกรรมฝาผนังคงอยู่กับ สังคมอีสานและสังคมไทยตลอดไปได้นั้น งานวิชาการด้านศิลปกรรมศาสตร์ จะต้องเพิ่ม บทบาททั้งมิติวิชาการและปฏิบัติการทัศนศิลป์ควบคู่ไปพร้อมกัน ในมิติแรกคือการ สร้างองค์ความรู้ ส่วนมิติที่สอง คือการถอดลักษณะรูปแบบศิลปะ (art style) จิตรกรรม

ฝาผนังดั้งเดิม พัฒนาสู่การสร้างสรรค้งานจิตรกรรมแนวประเพณีอีสาน และเผยแพร่สู่
สังคมศิลปกรรมศาสตร์ ทั้งในเชิงประวัติศาสตร์ศิลป์ สุนทรียศาสตร์ ศิลปวิจารณ์ และ
ปฏิบัติการทัศนศิลป์ จึงจะทำให้มรดกวัฒนธรรมจิตรกรรมฝาผนังดั้งเดิมพุทธอุโบสถ
อีสาน ดำรงอยู่ได้อย่างไม่มีวันสิ้นสลาย แม้ว่าสภาพกายภาพของจิตรกรรมบนผนัง
อุโบสถโบราณจะสิ้นสภาพไปแล้วก็ตาม

References

- Leksukhum, S. (1993). *Laotian art in Thailand*. Bangkok: Silpakorn University. [in Thai]
- McCall, G. J. & Simmons, J. L. (1998). *Identities and interaction*. London:
Collier Macmillan Publishers.
- Na Songkhla, W. (1985). *Conserving murals*. Bangkok: Fine Arts Department. [in Thai]
- Samosorn, P. (1989). E-San mural paintings. Bangkok: Amarin books.
- Srisuro, W. (1993). Sim Isan: Northeastern Buddhist holy temples. Bangkok:
Mekha Press. [in Thai]
- Sueb wattana, T. (2012). Characteristics of Laotians. Mahasarakham:
Mahasarakham University. [in Thai]
- Sunthornphesat, S. (1997). Anthropology and history. Bangkok: Muang Boran. [in Thai]
- Tanabe, S. and Keyes, C.F. (2002). *Cultural crisis and social memory, modernity
and identity in Thailand and Laos*. London: Routledge Curzon.
- Wat Reab Pa-Ao. (1992). Books acquired from ordination halls, Amphoe
Mueang, Ubon Ratchathani. Ubon Ratchathani: [n.p.]. [in Thai]